अनुक्रमांक | | | | | | **B** APS-(906) Sanskrit

वार्षिक परीक्षा सत्र 2023-24

कक्षा – 9

विषय – तृतीय भाषा संस्कृत

समय : 3¼ (सपादउ होरात्रयम्) **अधिकतमांका (पूर्णांक) : 100**

परीक्षार्थिभ्यः सामान्य निर्देशाः—

1. **परीक्षार्थिभ्यः सर्वप्रथम स्व प्रश्नपत्रोपरि नामाङ्कः अनिवार्यत लेख्यः।**
2. **सर्वे प्रश्नाः अनिवार्याः।**
3. **प्रत्येकस्य प्रश्नस्योत्तर उत्तरपुस्तिकायमेव देयम्।**

खण्ड - अ

1. **वस्तुनिष्ठा प्रश्नाः—** 18 अंक

(i) 'वाङ्मनः प्राणस्वरूपम्' इति पाठस्य आधारग्रन्थः कः ?
(अ) मुण्डकोपनिषद् (ब) केनोपरिषद्
(स) छान्दोग्योपनिषद् (द) कठोपनिषद्

(ii) स्वार्थान्धः मानवः किं नाशयति ?
(अ) पर्यावरणम् (ब) सम्पत्तिम्
(स) स्वगृहम् (द) मैत्रीम्

(iii) करूणा वाचो विलपन्ती सीता कं ददर्श ?
(अ) रामम् (ब) जटायुं
(स) रावणम् (द) हनुमन्तम्

(iv) मार्गभ्रान्तः सन्ध्यां कुत्र उपैति ?
(अ) नगरम् (ब) उपवनम्
(स) गृहम् (द) विद्यालयम्

(v) तुला कैः भक्षिता आसीत् ?
(अ) चटकैः (ब) श्येनैः
(स) काकैः (द) मूषकैः

(vi) स्वामी श्वानं कथं पषिमति ?
(अ) मित्रदृष्ट्या (ब) सेवकप्रीत्या
(स) पशुदृष्ट्या (द) पुत्रप्रीत्या

(vii) गुणाः कम् प्राप्य दोषाः भवन्ति ?
(अ) बान्धवानाम् (ब) मित्राणाम्
(स) सज्जनानाम् (द) खलानाम्

(viii) मल्लिका पूजार्थं सखीभिः सह कुत्र गच्छति स्म ?
(अ) काशीविश्वनाथम् (ब) केदारनाथम्
(स) रामेश्वरम् (द) सोमनाथम्

P.T.O.

www.rajeshsir.co.in

(ix) 'स्वर्णकाक:' इति पाठस्य रचयिता क: ?

(अ) प्रभाकरशास्त्री (ब) कलानाथशास्त्री

(स) श्रीपद्मशास्त्री (द) पं. रूपकिशोरशास्त्री

(x) सरसा: रसाला: कदा लसन्ति ?

(अ) वर्षाकाले (ब) वसन्ते

(स) हेमन्तकाले (द) शिशिरकाले

(xi) 'सूर्योदय:' शब्दे सन्धि: अस्ति ?

(अ) यण सन्धि: (ब) गुण सन्धि:

(स) वृद्धि सन्धि: (द) अयादि सन्धि:

(xii) 'परोपकार' इति पदस्य सन्धि विच्छेदोऽस्ति—

(अ) परो + पकाराय (ब) परोप + कराय

(स) परोपका + राय (द) पर + उपकाराय

(xiii) द्विगु समासस्य उदाहरणम् अस्ति—

(अ) दशानन: (ब) दशपात्रम्

(स) अनुरथम् (द) महापुरुष:

(xiv) चन्द्रशेखर: इति पदे समास: अस्ति—

(अ) बहुव्रीहि (ब) कर्मधारय

(स) अव्ययीभाव: (द) द्विगु:

(xv) (पा + क्त्वा) रसं तु कटुकं मधुरं समानम्।

(अ) पिबित्वा (ब) पीत्य

(स) पेयम् (द) पीत्वा

(xvi) अहं प्रत्यक्षं (दृश् + तुमुन) इच्छामि—

(अ) दर्शितुम (ब) दृष्ट्वा

(स) दृष्टम् (द) द्रष्टुम

(xvii) उपसर्गानां प्रयोग: धातो: .... ?

(अ) पश्चात् (ब) पूर्वम

(स) उपरि (द) अन्त

(xviii) उत्कण्ठा अस्मिन पदे उपसर्ग: अस्ति ?—

(अ) उत (ब) अव

(स) उप (द) उद्

2. निर्देशानुसार रिक्तस्थानानि पूरयत— 8 अंक

(i) पाठ: तु सदैव ध्यानेन एव ....। (पट् + अनीयर)

(ii) सदा .... भव। (सुख + इन्)

(iii) शस्त्रहीन: न ....। (हन् + तव्यत्)

(iv) सदा .... भव। (समाज + ठक)

www.rajeshsir.co.in

(v) 'छात्र' शब्दस्य तृतीया बहुवचने रूपम् ....।

(vi) नदी शब्दस्य षष्ठी एकवचने रूपम् ....।

(vii) रामः कलमेन पत्रं .... (लिख् + लट्)

(viii) मोहनः बसयानात् जयपुरं ....। (गम् + लृट्)

3. अधोलिखित गद्यांश पठित्वा एतदाधारित प्रश्नानाम् उत्तराणि यथा निर्देशं लिखत— 15 अंक

कस्मिंश्चिद ग्रामे एकः वृद्धः कृषकः अवसत्। स परिश्रमी, दूरदर्शी तथा सरल स्वभावः आसीत्। तस्य चत्वारः पुत्राः आसन्, पर ते अलसा अभवत् ते कृषिकार्य पितुः सहयोग न अकुर्वन, न च तेषां कृषिकार्ये रुचिः आसीत्। अस्मात् कारणात् वृद्ध कृषक चिन्तितवान् मरणासन्नावसरे वृद्धः कृषकः स्वपुत्रान् अकथयत यत्–मम क्षेत्रेषु गुप्तं धनं वर्तवे मम मरवानन्तरं क्षेत्रान् खनित्वा सुगुप्तं धन प्राप्तुयात। पुत्राः एतत् श्रुत्वा प्रासीदन। निजपितुः मृत्योः पश्चात् निज क्षेत्रान् अकर्षन। परं सुगुप्त धन न लब्धम्। ते निराशाः संजतां। अन्ते निजतातु प्रेरणया ते निजक्षेत्रेषु बीजानि अवयन। परिणाम–स्वरूपम् प्रभूत धान्यम् अभवत्। तस्य विक्रयैः तै समृद्धाः धनिकः च संजाता। अन्ते च ते स्वपितुः सुगुप्तधनस्य रहस्यम् अबोधन्।

(1) उपर्युक्त गद्यांशस्य समुचित शीर्षक लिखत।

(2) एकपदेन उत्तरत—

(i) वृद्धः कृषकः कुत्र अवसत् ?

(ii) कृषकस्य कति पुत्राः आसन ?

(iii) ते किस्मन पितुः सहयोग न अकुर्वन ?

(iv) अन्ते ते स्वपितुः कस्य रहस्यम् अबोधन् ?

(3) पूर्णवाक्येन उत्तरत—

(i) वृद्ध कृषकः कीदृशः आसीत् ?

(ii) कृषकस्य पुत्राः कीदृशः अभवन् ?

(iii) कृषकस्य पुत्राः निजमातुः प्रेरणया किम् अकुर्वन् ?

(4) भाषिक कार्यम्—

(i) 'चत्वारः पुत्राः' इत्यत्र विशेषणपदं किम।

(ii) 'पर ते अलसा ....'। इत्यत्र पूरणीय क्रियापदं गद्यांशत् चित्वा लिखत।

(iii) 'पुत्रा। एतत् श्रुत्वा प्रासीदन' इत्यत्र कर्तपदं किम ?

(iv) उपर्युक्त गद्यांशे 'ते' इति सर्वनामपदस्य स्थाने संज्ञापदं किम् ?

4. अधोलिखितौ संख्यावाचि शब्दौ संस्कृते लिखत— 2 अंक

(अ) 160 (ब) 85

खण्ड – ब

5. ग्रामं परितः क्षेत्राणि सन्ति। रेखांकितपदे विभक्ति तत्कारण च लिखत। 2 अंक

6. भवतां मोदकं रोचते। वाक्यं संशोधयत— 2 अंक

7. पुष्पपुञ्जे भ्रमराः गुञ्जनित। रेखांकितपदे प्रश्न निर्माण कुरुत। 2 अंक

8. प्रयत्नेन सर्व सिद्ध भवति। रेखांकितपदे प्रश्न निर्माण कुरुत। 2 अंक

9. अधोलिखित श्लोकस्य हिन्दी भाषायां सप्रसंग भावार्थ लिखत— 4 अंक

प्रियवाक्यप्रदानेन सर्वे तुष्यन्ति जन्तव:।
तस्मादं तदैव वक्तव्यं वचन का दरिद्रता।।

10. अधोलिखितश्लोकस्य अन्वयं मंजुषात: पदानि चित्वा पूरयत— 2 अंक

य इच्छत्यात्मन: श्रेय: प्रभूतानि सुखानि च।
न कुर्यादहितं कर्म स परेभ्य: कदापि च।।

य: (i) .... श्रेय: प्रभूतानि (ii) .... च इच्छति, (iii) .... अहितं कर्म (iv) .... च न कुर्यात्।

परेभ्य:, सुखानि, कदापि, आत्मन:

11. स्वपाठ्यपुस्तकात् श्लोकस्यं लिखत यद् अस्मिन् प्रश्न पत्रे न स्यात्। 2 अंक

12. लौहतुला अथवा वाङ्मन: प्राणस्वरूपम् इति पाठ सारं हिन्दी भाषायां लिखत। 2 अंक

13. विलोम शब्द मेलयत— 2 अंक

(i) पश्चात्	प्रबुद्ध
(ii) सूर्यास्त	रोदितुम्
(iii) हसितुम्	सूर्योदय:
(iv) सुप्त:	पूर्वम्

14. मंजुषाया: प्रदतै: समुचितै: अव्ययपदै: वाक्यानि पूरयत— 2 अंक

अन्यत्र, अपि, कुत्र, किमर्थम्

सुरेखे! त्वे प्रभाते (i) .... गच्छसि ?
अह (ii) .... भ्रमितुं गच्छामि।
तिएठ, अहम् (iii) .... त्वया सह चलिष्यामि।

खण्ड - स

15. अधोलिखितं गद्यांश पठित्वा एतदाधारित प्रश्नानाम् उत्तराणि यथानिर्देश लिखत— 5 अंक

अत एव अस्माभि: प्रकृति: रक्षणीया। तेन च पर्यावरणं रक्षित भविष्यति। प्राचीनकाले लोकमङ्गलांशसित ऋषयो वने निवसन्ति स्म। यतो हि वने सुरक्षितं पर्यावरणमुलभ्यते स्म। तत्र विविधा विहागा: कल कूजिश्रोत्ररसायनं ददति। सरितो गिरिनिर्झराश्च अमृतस्वादु निर्मलं जलं प्रयच्छन्ति। वृक्षा लताश्च फलानि पुष्पाणि इन्धनकाष्ठानि च बाहुल्येन समुपहन्ति। शीतलमन्दसुगन्धवनपवना औषधकल्पं प्राणवायुं वितरन्ति।

(1) एकपदेन उत्तरत—
(क) अस्माभि: का रक्षणीया ?
(ख) ऋषय: कुत्र निवसन्ति स्म ?

(2) पूर्णवाक्येन उत्तरत—
(क) ऋषय: वने कस्मात् निवसन्ति स्म ?
(ख) प्राणवायुं के वितरन्ति ?

www.rajeshsir.co.in

(3) यथानिर्देशम् उत्तरत—

(क) 'औषधकल्पं प्राणवायुम्' अत्र विशेषणपदं किम् ?

(ख) 'वितरन्ति' इति क्रियापदस्य कर्तृपद गद्यांश चित्वा लिखत।

अथवा

सर्वे: एवं निषिद्धः स बालो भग्नमनोरथः सन् – कथमस्मिन् जगति प्रत्येक स्व-स्वकार्ये निमग्नो भवति। न कोऽपि मामिव वृथा कालक्षेप सहते। नम एतेभ्यः यै मे तन्द्रालुतायां कुत्सा समापादिता। अथ स्वोचितम् अहमपि करोति इति विचार्य त्वरितं पाठशालाम् अगच्छत्।

(1) एकपदेन उत्तरत—

(क) सर्वेः निषिद्धः बालः कीदृशोऽभवत् ?

(ख) अन्ते विचार्य बालः कुत्र गतः ?

(2) पूर्णवाक्येन उत्तरत—

(क) सर्वेः निषिद्धः बालः किम अचिन्तयत् ?

(ख) सर्वेषां शिक्षा श्रुत्वा बालकः कीदृशोऽभवत् ?

(3) यथानिर्देशम् उत्तरत—

(क) 'प्रत्येकम्' पदस्य समास विग्रहं कुरुत ?

(ख) बाल! 'भग्नमनोरथः' इत्यनयो पदयोः विशेषण पदं लिखत।

16. अधोलिखितं श्लोक पठित्वा एतदाधारित प्रश्नानाम् उत्तराणि यथानिर्देशं लिखत— 5 अंक

वृद्धोऽहंत्वं युवा धन्वी सरथः कवची शरी।
न चाप्यादाय कुशला वैदेही में गमिष्यसि।।

(1) एकपदेन उत्तरत—

(क) कः आत्मानं वृद्धः इति कथयाते ?

(ख) धन्वी सरथः कवची शरी च कः आसीत् ?

(2) पूर्णवाक्येन उत्तरत—

(क) जटायुना रावणः कीदृशः वर्णितः ?

(ख) जटायुः रावणं किम् उक्तवान् ?

(3) यथानिर्देशम् उत्तरत—

(क) श्लोके सीतायै कि पदं प्रयुक्तम् ?

(ख) 'दत्वा' पदस्य विलोमपदं श्लोकात् चित्वा लिखत।

अथवा

गुणा गुणज्ञेषु गुणा भवन्ति, ते निर्गुणं प्राप्य भवन्ति दोषाः।
आस्वाद्यतोयाः प्रवहन्ति नद्यः, समुद्रमासाद्य भवन्त्यपेयाः।।

(1) एकपदेन उत्तरत—

(क) गुणाः कुत्र गुणा एव भवन्ति ?

(ख) गुणाः कदा दोषाः भवन्ति ?

www.rajeshsir.co.in

(2) पूर्णवाक्येन उत्तरत—

(क) नद्यः तोयाः कदा अपेमाः भवन्ति ?

(ख) श्लोकेऽस्मिन मानवाया का शिक्षा प्रदत्ता ?

(3) यथानिर्देशम् उत्तरत—

(क) 'पेयाः' इति पदस्य विलोमपदं श्लोकात् चित्वा लिखत।

(ख) 'ते निर्गुणां प्राप्य' अत्र ते इति सर्वनामपदं कस्य स्थाने प्रयुक्तम् ?

17. अधोलिखितं नाट्यांश पठित्वा एतदाधारित प्रश्नानाम् उत्तराणि यथानिर्देशं लिखत— 5 अंक

पुरुषः – भोस्तपस्विन्! कथं माम् अवरोधं करोषि। प्रयत्नेन किं न सिद्ध भवति ? कावश्यकता शिलानाम् ? सिकताभिरेव सेतुं करिष्यामि स्वसंकल्पदृढ़तया।

तपोदत्तः – आश्चर्यम्। सिकताभिरेव सेतु करिष्यसि ? सिकता जलप्रवाहे स्थास्यन्ति किम् ? भवता चिन्तितं न वा ?

पुरुषः – (सोत्प्रासम) चिन्तितं चिन्तितम्। सम्यक् चिन्तितम्। नाहं सोपानसहायता अधिरोढुं विश्वसिमि। समुत्प्लुत्यैव गन्तु क्षमोऽस्मि।

तपोदत्तः – (सव्यङ्ग्यम्) साधु साधु। आञ्जनेयमप्यतिक्रामसि।

पुरुषः – (सविमर्शम्) कोऽत्र सन्देहः ? किञ्च,
विना लिप्यक्षरज्ञानं तपोभिरेव केवलम्।
यदि विद्या वशे स्युस्ते, सेतुरेष तथा मम।।

(1) एकपदेन उत्तरत—

(क) केन सर्व सिद्धं भवति ?

(ख) पुरषः कम् अतिक्रामति ?

(2) पूर्णवाक्येन उत्तरत—

(क) तपोदत्तः के बिना तपोभिरेव विद्यां वशे कर्तुमिच्छति ?

(ख) पुरुषः कया अधिरोढुं न विश्वसिति ?

(3) भाषिक कार्यम्—

(क) 'स्थास्यन्ति' इति क्रियापदस्य कर्तपदं किम् ?

(ख) 'हनुमन्तम्' इत्यस्य पर्यायपदं चित्वां लिखत।

अथवा

श्वेतकेतुः – भगवन्! भूयः एव मां विज्ञापयतु।

आरुणिः – सौम्य। सावधान श्रृंणु। मथ्यमानस्य पध्नः योऽविमा स ऊर्ध्वः समुदीषति। तत्सर्पिः भवति।

श्वतेकेतुः – भगवन् भवता घृतोत्पत्तिरहस्यम् व्याख्यातं। भूयोऽपि श्रोतुमिच्छामि।

आरुणिः – एवमेव सौम्य! अश्यमानस्य अन्नस्य योऽणिमा, स ऊर्ध्वः समुदीषति। तन्मनो भवति। अवगतं न वा ?

श्वेतकेतुः – सम्यगवगतं भगवन्।

आरूणिः – वत्स। पीयमानानाम् अपोयोऽणिमा स ऊर्ध्व समुदीषति स एव प्राणो भवति।

www.rajeshsir.co.in

(1) एकपदेन उत्तरत—

(क) भूयोऽपि कः श्रोतुमिच्छति ?

(ख) घृतोत्पत्तिरहस्यं कः व्याख्यातवान् ?

(2) पूर्णवाक्येन उत्तरत—

(क) सर्पिः किं भवति ? (ख) किम् मनः भवति ?

(3) भाषिक कार्यम्—

(क) 'अपाम्' इत्यस्य विशेषणपदं किम् ?

(ख) 'घृतम्' इत्यस्य पर्यायपदं चित्वा लिखत ?

18. अधोलिखितानि वाक्यानि क्रमरहितानि सन्ति। यथाक्रमं संयोजनं कृत्वा लिखत— 5 अंक

(1) बकः कलशात् चञ्चवा क्षीरोदनं खादति।

(2) बकः केवलं क्षीरोदन पश्यति।

(3) शृगालः च केवलम् ईर्ष्यया पश्यति।

(4) कुटिस्वभावः शृगालः स्थाल्यां बकाय क्षीरोदन यच्छति।

(5) एकस्मिन वने शृगालः बकः च निवसतः स्मः।

(6) बकस्य निमन्त्रेण शृगालः प्रसन्नः अभवत्।

अथवा

'अस्माकं विद्यालयः' इति विषयम् अधिकृत्य संस्कृतेन पञ्च वाक्यानि लिखत। सहायतार्थम् पदानि मञ्जुषायां दत्तानि सन्ति।

छात्राः, विशालभवनं, योग्यम्, क्रीड़ाक्षेत्रम्, परिश्रमेण, पठन्ति, प्रयोगशालाः पुस्तकालयः उद्यानम्, पाठयन्ति

www.rajeshsir.co.in

खण्ड - द

19. भवान् राजकीय उच्च माध्यमिक विद्यालय भरतपुरस्य 'नवमः' कक्षायाः छात्र सुदर्शन अस्ति। अस्वस्थतायाः कारणात् दिवसत्रयस्य अवकाशार्थ एक प्रार्थना-पत्रं लिखत। 5 अंक

अथवा

अधोलिखित पत्र मञ्जुषासहायता रिक्तस्थानानि पूरयित्वा लिखत।

प्रणामाः, परीक्षाभवनात्, शिक्षा निदेशकः, मया, वार्षिकोत्सवः व्यस्ताः, अस्माकम्, योग्येभ्यः प्रियमित्रम, मित्रम्)

....

दिनाङ्कः ....

प्रिय ....।

.... तव पत्रम् अधिगतम्। मया पत्रेण ज्ञाते यत् गतसप्ताहे विद्यालयस्य .... आसीत्। त्वं सर्वे अध्यापकाः च .... अतिष्ठन। कार्यक्रमस्य मुख्यातिथिः .... आसीत्। सः .... कार्यक्रमस्य प्रशंसाम् अकरोत्। स .... छात्रेभ्यः पुरस्कारान् प्रायच्छत्।

पितृभ्यां सादरं ....।

भवत: ....

भूपेन्द्र

कक्षा - नवमी

20. मन्जुषायां प्रदत्तपदै: 'जयपुर भ्रमणम्' इति विषय मित्रयो: परस्परं वार्तालाप पूरयतु। 5 अंक

(मन्जुषाया — मित्रै:, जयपुरं, कार्यक्रम: दर्शनीयम्, यात्रानुभवविषये, द्रक्ष्याम:)

विनोद: - अंकित। श्व: भवान् कुत्र गमिष्यति ?

अंकित: - अहं .... गमिष्यामि।

विनोद: - तत्र किमपि कार्य वर्तते ? अथवा .... एवं गच्छति ?

अंकित: - कार्य नास्ति, अहं तु .... सह भ्रमणार्थ गच्छामि।

विनोद: - जयपुरे कुत्र-कुत्र भ्रमणस्य .... अस्ति ?

अंकित: - वयं तत्र आमेर-दुर्ग, जयगढ़दुर्ग, गोविन्ददेव मन्दिरं ....।

विनोद: - तत्र नाहरगढ़-दुर्गमपि पश्यतु। तदापि .... अस्ति।

अंकित: - यदि समय: अवशिष्ट: भविष्यति तर्हि निश्चयेन तत्र गमिष्याम:।

विनोद: - बाढ मित्र:! नमस्ते! इदानीम् अहं गच्छामि। सोमवासरे आवां पुन: मिलिष्याव:। तदा .... वार्तालापं करिष्याव:।

अथवा

चित्रम् आधृत्य अध: प्रदत्त शब्दसूच्या:। मञ्जुषा: सहायता या उत्तरपुस्तिकायां पञ्चवाक्यानि लिखत—

मञ्जूषा:—सरस्वती, हस्ते, धारयति, कमलासने, सूर्योदयसमये, अस्माकं, सरोवरे, राष्ट्रियपुष्पं, विष्णु: विकसति

www.rajeshsir.co.in

21. अधोलिखितेषु वाक्येषु केषञ्चित पंचाना वाक्यानां संस्कृत भाषाया अनुवादं करोतु—

(i) वह हमेशा सत्य बोलता है।

(ii) हे महेश! तू किताब पढ़।

(iii) वह कलम से पत्र लिखती है।

(iv) सदा सत्य बोलो।

(v) एक साधु वहाँ आया।

(vi) राकेश मेरा भाई है।

(vii) छात्र विद्यालय जाते हैं।

(viii) बालक दूध पीते हैं।

(ix) राम दशरथ के बड़े पुत्र थे।

(x) सब लोग प्रसन्न रहें।

❑❑❑